

УДК 82-312.4

Н. П. Гура, О. К. Бойко

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ЦИКЛУ РОМАНІВ ПРО ПРОФЕСОРА ЛЕНГДОНА ДЕНА БРАУНА

Стаття присвячена дослідженню жанрових особливостей циклу романів Д. Брауна в літературному контексті доби постмодернізму та виділенню їх характерних рис. Значну увагу приділено ідейному змісту та проблематиці романів американського письменника.

Ключові слова: роман, постмодернізм, масова література, детектив, конспірологічний детектив, гра, інтертекстуальність.

Роман як жанр постійно еволюціонує і трансформується. Протягом кількох століть цей жанр залишається провідним у літературі, викликає значний інтерес літературознавців і критиків, але до сьогодні не існує єдиного визначення роману. Очевидно, це пов'язано з його незавершеністю, на що звернув увагу ще М. Бахтін [4]. Так, у своїй роботі «Епос і роман» він писав: «Роман – ще неготовий жанр. Народження і становлення романного жанру відбувається при повному світлі історичного дня. Жанровий кістяк роману ще далеко не затвердив, і ми ще не можемо передбачити всіх його пластичних можливостей» [4, с. 67]. Ось тому сучасні пошуки обумовлені, насамперед, прагненням подолати кризу романного жанру і зберегти його ядро, його незмінні константні структури, створити оновлений жанр, який найбільш адекватно відображає складну, багатогранну, мозаїчну картину сучасної дійсності – перехідної епохи на межі століть.

Трансформації, які зазнав роман на зламі ХХ – ХХІ століть являють надзвичайно складне і водночас цікаве явище, оскільки чітко окреслюється домінуюча тенденція: сміливе експериментування з усіма елементами форми і змістом художнього твору. Цей факт можна пояснити не тільки переломною соціокультурною ситуацією кінця ХХ – початку ХХІ століть, а й постмодерністськими настроями, які були нею зумовлені.

Розпад цілісної картини світу спричинив, передусім, трансформацію романного жанру. Цілісне епічне полотно змінилося мозаїчним, великі жанрові форми на кілька десятиліть поступилися місцем малим, що сприяло еволюції жанрової форми роману.

Розвиток романного жанру в кінці ХХ ст. тісно пов'язаний з масовою літературою, на яку, у свою чергу, впливають сучасні соціокультурні процеси, за яких суспільство, внаслідок різних причин, не задовольняється тільки зразками високої культури, а нерідко і принципово дистанціюється від елітарної літератури.

Масова література виконує функцію своєрідного транслятора культурних символів, основна її функція – спрощення та стандартизація переданої інформації. У масовій літературі існують суворі жанрово-тематичні канони, формально-змістовні моделі прозових творів, побудованих за певними сюжетними схемами, які мають спільну тематику, усталений набір дійових осіб і типів героїв. Змістовно-композиційні стереотипи та естетичні шаблони лежать в основі всіх жанрово-тематичних різновидів масової літератури (детектив, трилер, бойовик, мелодрама, фантастика, фентезі та ін); вони будуються відповідно до «жанрових очікувань» читача і визначають «серійність» видавничих проєктів. Клішованість, повторюваність елементів і структур, з одного боку, свідчить про спрощеність естетичних моделей, а з іншого, про орієнтацію на транснаціональний код «масово культурних» знаків, тому новою рисою сучасної

масової культури є її прогресуючий космополітичний характер, пов'язаний з процесами глобалізації, стиранням національних відмінностей і, як наслідок, однаковістю мотивів, сюжетів, прийомів.

Вітчизняні та зарубіжні критики (Н. Купина [15], Т. Гундорова [12], Дж. Кавелті [19]) відзначають появу значної кількості якісних творів, розрахованих на масового читача. Саме такими є романи відомого письменника Дена Брауна. Вони користуються величезною популярністю в усьому світі, випускаються великими тиражами і, без сумніву, можуть бути віднесені до подібних творів.

Незважаючи на широку популярність та значний інтерес дослідників до тематики, символіки та мови творів Дена Брауна, вони так і не стали об'єктом генології. Так, роботи Бернштейна [18] та Г. Тейлора [20] присвячені проблематиці романів американського письменника та аналізу їх символічного наповнення.

У вітчизняному літературознавстві увага дослідників сфокусована на релігійній складовій роману «Код да Вінчі» – О. Бесараб [5], стратегіях відтворення авторського стилю Д. Брауна в англо-українському перекладі твору «Втрачений символ» [11] та формах дискурсу, прикладом якого слугував роман «Ангели та демони» [16]. У дисертаційному дослідженні А. Горбунової [10], хоча й врахована жанрова своєрідність творів американського письменника, акцент зроблений на особливостях мови та стилю Д. Брауна. Особливої уваги заслуговують роботи російського дослідника Т. Амріяна [1; 2], в яких автор розглядає романи американського письменника в межах конспірологічного детективу як одного з популярних розповідних жанрів постмодерної літератури. Солідаризуючись з Т. Амріяном щодо дефініції жанру циклу творів Д. Брауна, в нашому дослідженні ми ставили за мету проаналізувати жанрову своєрідність вищезазначених творів у контексті трансформаційних процесів романної форми на початку ХХІ століття.

Творчі доробки американського письменника й журналіста Дена Брауна є яскравим прикладом новаторської й комерційно успішної літератури нової доби. Його щира зацікавленість філософією, історією, релігією, криптографією та таємними товариствами втілилася в таких широковідомих романах, як «Янголи та демони» (2000) [9], «Код да Вінчі» (2003) [8], «Втрачений символ» (2009) [6] та «Інферно» (2013) [7].

Твори Брауна створювалися на «межі жанрів» інтелектуального детективу та роману-пошуку. Тому довгий час критики та літературознавці визначали жанрову форму циклу як: «thrillers, spy stories, crypto stories, mystery-detective fiction stories, conspiracy fiction crypto stories і навіть thrillers for intellectual readers» [10, с.7]. Подібний плюралізм можна пояснити не тільки тим, що Ден Браун об'єднує одразу кілька жанрових форм, а й інтерлітературними та екстралітературними чинниками, які тісно взаємопов'язані.

У сучасному літературознавстві існує ще одна думка з приводу того, чому твори Дена Брауна – «не просто комерційна література на потребу читаючої публіки, а новий жанр» [1, с. 3]. Апелюючи до багатофункціональності циклу романів про професора Ленгдона, О. Балода умовно називає їх «роман-андрогін» [3, с. 4]. На думку автора, роман-андрогін це «роман-трансформер, універсальний роман, роман багаторазового використання, роман-протей, роман-перевертень, який концентрує в собі ознаки кількох близьких форм і видів сучасної культури. Такий роман одночасно є літературною основою для кіно- або телесценаріїв, сюжетом комп'ютерної гри й готовим екскурсійним маршрутом» [3, с. 4].

Появу таких романів О. Балода вбачає у формуванні єдиного культурного простору в межах сучасного постіндустріального суспільства, де один продукт

культури може легко трансформуватися в іншу форму. Досить звичним явищем стала екранізація книг або комп'ютерних ігор, але твори Д. Брауна можна віднести до наступного шаблону розвитку інтеграційних процесів, оскільки його романи не тільки використовуються в сучасній кіно- та розважальній індустрії, а й в туристичному бізнесі. У США та в країнах Європи вже давно проводять екскурсії шляхами творів Дена Брауна. Більш того, успіх роману «Код да Вінчі» викликав хвилю вторинної літератури – довідників, тлумачників, путівників та коментарів, не кажучи вже про безліч низькопробних наслідувань.

Розгляд творів Д. Брауна неможливий без урахування надбань постмодерної доби, оскільки еkleктика, інтертекстуальність, гібридизація жанрів, звернення до архетипів та міфів, іронія та гра стали не тільки характерними ознаками цієї течії, а й справили значний вплив на всі рівні культури.

Постмодерністи першими поставили питання про існування межі між високим та масовим мистецтвом, а пізніше використання техніки пастишу та гри сприяло її розмиванню. Як влучно відзначила О. В. Стукалова, «масова література тиражує відкриття класики, а творці «нової прози» використовують прийоми таких жанрів масової белетристики, як фентезі, детектив, мелодрама й трилер» [17, с. 5].

«Пластичність» (за М. Бахтіним) роману надає сучасній прозі імпульс пошуку та переосмислення багатьох давно сформованих жанрів. Так, детектив з його ігровою стихією та тяжінням до розгадування загадок і таємниць стає надзвичайно близьким за духом нашому часу й трансформується. Він «втрачає одномірність масової літератури й стає багаторівневим» [17, с. 5], що провокує нові модифікації: конспірологічний, іронічний, фантастичний детектив тощо.

Створений на перетині політичного та шпигунського дискурсів в епоху тотального глобалізму, конспірологічний детектив якнайкраще відповідає запитам сучасної епохи з її прагненням до екстравагантних і диспропорційних конструктів, з накладенням один на одного різних контекстів, з раціональним ставленням до історії, політики, культури та мистецтва. Він виходить за межі проблеми пошуку вбивці та розкриття злочинної таємниці, оскільки «підпорядкований ідеї глобальної, всесвітньої змови» [1, с. 9], яка, на думку Т. Аміряна, є надзвичайно актуальною в культурі постмодерну.

Російський літературознавець пояснює це тим, що «конспірологічний детектив складається зі сплетіння детективного нарративу й конспірологічної (параноїчної) розповіді, кінцева мета якої переворот, революційна відмова від старого прочитання відомих історичних міфів» [1, с. 9]. У свою чергу, О. Дугін [13] йде ще далі й наголошує, що в конспірологічному тексті розмита сама картина світу, яка була сформована в епоху модерну, а отже, «нісенітниця може бути поряд з безумовною істиною, а випадковий уривок переважає цілісну систему» [13, с. 7].

В основі «конспірологічного» сюжету лежить світова змова таємних сил проти реальних, таких як уряд, церква, яка може призвести до кінця світу. Апокаліптичні ідеї є головною рушійною силою нарративу, оскільки конспірологічна розповідь намагається зруйнувати сталі уявлення про відомі події (часто історичні) й подати нове бачення їх розвитку. Завдяки масштабності мислення, актуальності проблем та задіяних у протистоянні сторін, конспірологічний детектив розширює свій соціально-політичний та історичний контекст і переходить на якісно новий рівень сприйняття читачем.

Сучасні автори намагаються не тільки захопити увагу читача, а й залучити його до пошуку «істини» (розгадки таємниці) у штучно сконструйованому світі, який виглядає цілком реально, й головне повірити в події, що описуються. Це твердження

повною мірою може бути віднесене до Дена Брауна, який протягом останніх років створив цикл романів про гарвардського професора з символіки Роберта Ленгдона.

В основі сюжету творів американського письменника – таємниця світового масштабу, високий статус якої підтримують таємні товариства та серйозні наукові установи. Навколо головного конфлікту групуються решта другорядних подій, які сприяють посиленню напруження та драматизму твору. Пошуки розгадки відбуваються у формі пригод (квест) з великою кількістю додаткових завдань на широкому історико-культурному, релігійно-політичному та науково-дослідницькому тлі. Місцем розвитку подій стають знакові міста світу.

Незважаючи на певну усталеність та формульність, які характерні для детективного жанру, головні дійові особи теж зазнали значних змін. Це працівники розумової праці, з високим рівнем IQ, але в гарній фізичній формі. Роберт Ленгдон та його прекрасні помічники вирішують проблеми не силою, а шляхом розв'язання складних головоломок та загадок.

У центрі роману «Янголи та демони» [9] – розкриття змови проти Римської католицької церкви, якій загрожує таємне товариство ілюмінатів. На думку Р. Ленгдона, саме вони викрали контейнер з антиматерією з ЦЕРНу й він був вимушений відправитися до Риму на пошуки зниклих кардиналів та контейнера. Супутницею професора стала прийомна дочка фізика – Вікторія Ветра, яка має замінити акумулятор в контейнері, щоб уникнути вибуху неймовірної потужності.

У романі «Код да Вінчі» [8] Д. Браун знову звертається до релігійної тематики. Його герой разом з Софі Неве, криптографом, вирушає на пошуки Святого Грааля. Таємницю нащадків Ісуса Христа та важливі документи віками охороняли члени таємного братства «Пріорат Сіону», якому протистоїть католицька організація «Опус Деї». Дія роману має більш широку географію від Франції (Лувр, Булонський Ліс, церква Сен-Сюльпіс) до Англії (Темпл, Вестмінстерське абатство, Лондонська національна галерея, Рослінська капела).

Сюжет роману «Втрачений символ» [6] тісно пов'язаний з історією США, а дія відбувається в Вашингтоні, де Р. Ленгдону доведеться мати справу із загадками закритої організації масонів, система моралі яких викладена в алегоріях та проілюстрована символами. Масонські артефакти стали предметами інтересу зловмисника, оскільки їхня інформація може вплинути на подальшу долю всієї планети. Допомогатиме професору Катрін Соломон, яка займається дослідженням ноетики – дисципліни, заснованої на інтегральному підході до еволюції людської свідомості.

Роман «Інферно» [7] дещо відрізняється від попередніх, перш за все відсутністю історичних таємних товариств. Сюжет рухає таємничий вірус, запущений божевільним ученим у спробі врятувати людство від перенаселення. Щоб надати розповіді переконливості Д. Браун залучає до дії реально існуючу Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ) та врівноважує її таємничим Консорціумом. Лікар Сієна Брукс стала вимушеною супутницею Р. Ленгдона в розгадуванні таємниці, яка може запобігти глобальній катастрофі. Головна загадка твору тісно пов'язана з першою частиною «Божественної комедії» Данте, а географія подій роману охоплює Флоренцію, Венецію та Стамбул.

Проблеми циклу романів про професора Р. Ленгдона надзвичайно актуальні й живо цікавлять суспільство: в основі «Ангелів та Демонів» – питання технологій і Великого вибуху, у «Коді да Вінчі» – походження Ісуса Христа та продовження його роду, у «Втраченому символі» – основи християнської релігії та ноетики, а в «Інферно» – мальтузіанська проблема та трансгуманізм. Вони ґрунтуються на тріаді: релігія –

наука – мистецтво. Письменник, як правило, розводить релігію та науку по різні сторони, а мистецтво виступає своєрідним посередником. Але, як вже було зазначено, релігія поступилася місцем науці в останньому романі і можна спостерігати посилення науково-популярної складової твору.

У своїх романах Ден Браун використовує цікавість читача до минулого в пошуках відповіді на актуальні питання сьогодення, адже, за твердженням К. Кокшенової, у творах американського письменника «минуле активно працює на сучасність. Минула історія – культура, влада, і навіть жахи історії – проступають крізь час, живуть у дні сьогоднішнього, і він (Д. Браун) актуалізує цей дух інших часів через інтригу й зчитування символів» [14, с. 2].

Д. Браун пропонує читачеві інше бачення історії, яке маскує під реальність – своєрідна постмодерністська гра. У передмові, окрім звичного присвячення, він звертається з подякою до фахівців різноманітних галузей, відомих наукових організацій, створює видимість достовірності своєї розповіді, а в кінці підкреслює, що «у книзі подані точні описи творів мистецтв, архітектури, документів та таємних ритуалів» [8, с. 147]. Самі твори насичені додатковою інформацією та термінологією різних галузей знань, що надає романам наукового характеру та посилює атмосферу таємничості. Але за цим всім приховане бажання автора переконати читача в правдивості історії, а весь фактографічний матеріал підпорядкований головній ідеї сюжету й не завжди відповідає дійсності.

Цим прийомом письменник переслідує декілька цілей: перехід з фікційного світу в реальний [1, с. 14] та активне залучення читача до дії твору. І в цьому випадку йдеться про таку характерну рису браунівських романів, як інтерактивність. Читач стає «гравцем» [14, с. 2] і разом з головними героями мандрує містами, країнами, музеями, церквами, шукає та розгадує знаки й символи. Описуючи місця дії, Д. Браун звертається до туристичного досвіду читачів, ведучи професора Ленгдона екскурсійними маршрутами, де були його читачі, або навпаки, де їм варто ще побувати.

Твори американського письменника завжди провокація, яка носить всеосяжний характер, оскільки автор зводить різні світогляди й теорії, полемізує з традицією, створює нові комбінації вже відомих в історії культури складових та залучає інші жанри. Міжтекстова природа цих прийомів та цитатність творів Дена Брауна вказує на інтертекстуальність як визначну рису його творів та невід'ємну складову поетики постмодернізму.

Таким чином, можна зробити висновок, що звернувшись до романного жанру, який зазнав суттєвих змін в епоху постмодернізму, Дену Брауну вдалося створити зразок нового типу роману, який характеризується ігровою модальністю, інтертекстуальністю, інтерактивністю та сумісністю з іншими жанрами й формами культури. Спектр ідей та глобальність порушених у романах проблем також сприяли трансформації традиційного детективного наративу в конспірологічний. Це пояснюється тим, що конспірологічний детектив має на меті не тільки пошук «злочинця» та розкриття таємниці, але й пізнання основ світобудови, культури та історії.

Експеримент з формою втілюється не тільки у великій кількості різновидів роману, які важко піддаються класифікації, а й впевнено вийшов за межі літератури. Герої американського письменника отримали нове життя в кінематографі та тісно ввійшли в наше повсякдення: подорожі за романами Д. Брауна та комп'ютерні ігри.

Автор наочно демонструє розвиток сучасної літератури в напрямку розширення меж жанру й стилю, що відкриває широкі обрії для подальшого дослідження, адже без урахування тенденцій масової літератури неможливо отримати адекватне уявлення про

сучасний стан літератури.

Список використаної літератури

1. Амирян Т. Н. Конспирологический детектив как жанр постмодернистской литературы: Д. Браун, А. Ревазов, Ю. Кристева [Текст] : автореф. канд... филол. наук : 10.01.03 / Т. Н. Амирян; ИАН России. – М., 2012. – 25 с.
2. Амирян Т. Н. Роман Д. Брауна «Код да Винчи» как опыт популярного конспирологического детектива [Текст] / Т. Н. Амирян // Литература XX века: итоги и перспективы изучения. – М., 2009. – С. 314–325.
3. Балод А. Роман – андрогін [Електронний ресурс] / А. Балод // Журнал «Самиздат». – Режим доступу: <http://www.netslova.ru/balod/ra.html>. – Назва з екрана.
4. Бахтин М.М. Эпос и роман (О методологии исследования романа) / М. Бахтин // Вопросы исследования литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – С. 447–483.
5. Бессараб О.В. Роль і значення релігійної тематики в романах Дена Брауна «Янгели та демони» й «Код да Вінчі» / О. В. Бессараб // Вестник СевГТУ. – Серія: Філологія, 2008. – Вип. 54. – С. 3–5.
6. Браун Д. Втрачений символ / Д. Брауну [пер. з англ. В.Горбатька]. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 608 с.
7. Браун Д. Інферно / Д. Браун; [пер. з англ. В. Горбатька]. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 512 с.
8. Браун Д. Код да Вінчі / Д. Браун; [пер. з англ. А. Кам'янець]. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 478 с.
9. Браун Д. Янголи та демони / Д. Браун; [пер. з англ. А. Кам'янець]. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 541 с.
10. Горбунова А. М. Особенности языка и стиля Дэна Брауна в аспекте перевода [Текст] : автореф. канд... филол. наук : 10.02.20 / А. М. Горбунова; ИАН России. – М., 2010. – 18 с.
11. Гринда Ю. І. Особливості організації тексту та дискурсу Дена Брауна у романі «Ангели та демони» [Текст] / Ю. І. Гринда, Т. М. Галай // Гуманітарний вісник. – Вип. 13. Серія: Іноземна філологія. – Черкаси: Видавництво ЧДТУ, 2009. – С. 23–26.
12. Гундорова Т. Український літературний постмодерн [Текст] / Т. Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 258 с.
13. Дугин А. Конспирология. Наука о заговорах, секретных обществах и тайной войне [Текст] / А. Дугин. – М.: РОФ «Евразия», 2005. – 624 с.
14. Кокшенева К. Постчеловеческая эра Дэна Брауна [Електронний ресурс] / К. Кокшенева. – Режим доступу до ресурсу: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2013/10/17/postchlovecheskaya_era_dena_brauna/. – Назва з екрана.
15. Купина Н. А. Массовая литература сегодня [Текст] / Н. А. Купина. – М.: Наука, 2008. – 160 с.
16. Мусієнко О. Відтворення авторського стилю Дена Брауна в англо-українському перекладі (на матеріалі твору «Втрачений символ») / О. Мусієнко // Мовні і концептуальні картини світу наукове видання: [збірники] Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2012. – Вип. 42. Ч. 1 – С. 73–180.
17. Стукалова О.В. Литературный процесс на рубеже XX–XXI вв.: между «волей к смыслу» и диктатом рынка [Електронний ресурс] / О. В. Стукалова // Педагогика искусства: электронный научный журнал, 2007. – № 4. – Режим доступу: http://www.art-education.ru/AE-magazine/archive/nomer-4-2007/stukalova_30-12-2007. – Назва з екрана.
18. Burstein D. Secrets of the Code: The Unauthorized Guide to the Mysteries Behind The Da Vinci Code / D. Burstein. – London: Orion Books Ltd., 2005. – 150 p.

19. Cawelti J. G. *Suspense: Conceptualizations, Theoretical Analyses and Empirical Explorations* / J. G. Cawelti. – Lawrence Erlbaum Associates, NY: Prestel, 1996. – 361p.
20. Taylor G. *The Guide to Dan Brown's The Solomon Key* / G. Taylor. – DeVorss & Company, 2006. – 213 p.

Стаття надійшла до редакції 27.03.14

N. P. Gura, O. K. Boiko

GENRE PECULIARITY OF D. BROWN'S NOVEL CYCLE ABOUT PROFESSOR LANGDON

At the turn of the 21st century such a dominant trait of modern novel as bold experiment with all forms and content elements of artwork is clearly revealed. This phenomenon can be explained by powerful influence of postmodernism and close cooperation with mass literature. A vivid example of innovative and commercially successful fiction was D. Brown's novel cycle about Harvard symbolologist Robert Langdon, that was made within the framework of conspiracy detective genre. Created on the crossing of political and spy discourses in the age of total globalism, conspiracy detective genre meets the demands of modern epoch best of all.

Novels of American writer are always provocative, so long as the author brings different world-views and theories together, polemicizes with traditions, makes new combinations of well-known in culture history components and draws other genres.

The conclusions of the article noted that Dan Brown's works are characterized by playfulness, intertextuality, interactivity and compatibility with various genres and culture forms. The spectrum of ideas and globality of the problems touched upon in the novels also promote the transformation of traditional detective narrative into conspiracy, which aims at the search of criminal and disclosure of the secret as well as the knowledge of foundations of the universe, culture and history.

The experiment with novel form prove to be beyond the literature limits, thus giving a possibility to D. Brown's characters to gain a new life in the cinema and everyday life: journeys on the writer's novels and computer games.

Keywords: *novel, postmodernism, mass literature, detective, conspiracy detective genre, playfulness, intertextuality.*

УДК 821.161.2.09 "XIX"

В. В. Дуркалевич

ОБРАЗ БАТЬКА У ПОЕМІ ІВАНА ФРАНКА «СВЯТИЙ ВАЛЕНТІЙ»

У статті проаналізовано специфіку функціонування дискурсу пам'яті та дискурсу ідентифікації у поемі І. Франка «Святий Валентій». Розглянуто основні аспекти реалізації цих дискурсів у ширшому контексті творчості письменника.

Ключові слова: *поема, наратив, спогад, ідентифікація, батько, система цінностей, пам'ять, наративний імпульс.*

Розуміння літературного тексту як однієї із форм культурної пам'яті передбачає можливість розширення його інтерпретаційних вимірів у нових рецептивних контекстах. Надзвичайно важливу роль процеси інтерпретації й реінтерпретації з цієї перспективи відіграють під час опрацювання текстів, котрі репрезентують відповідний літературний канон. Взірцевою у цьому плані можна вважати творчість І. Франка, а конкретніше – його поеми.